

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-64>

УДК 338.245

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ

THE IMPACT OF A FINANCIAL CRISIS ON THE COUNTRY'S ECONOMY

Конрад Тшонковскі

доктор економічних наук, професор,

Академія прикладних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3129-5732>**Konrad Trzonkowski**

Academy of Applied Sciences

У статті проаналізовано вплив фінансової кризи на економіку країни в умовах сьогодення. Указано, що економічна криза, пов'язана з російською агресією, призвела до значного зниження ділової активності в Україні. Негативний вплив економічної кризи призвів до девальвації економічних показників в усіх секторах економіки країни. У процесі дослідження встановлено, що українська економіка відновлюється швидше, ніж очіувалося. Зазначено, що незважаючи на низькі обсяги виробництва, загальні фінансові показники мають тенденцію до покращення. Зауважено на тому, що значний відсоток дефіциту державного бюджету профінансований, переважно, за рахунок міжнародної фінансової допомоги, яка покриває розриви платіжного балансу та сприяє нарощуванню фінансових резервів. Встановлено, що незначне покращення споживчої спроможності населення позитивно позначилося на кредитному попиті на окремі види позик та сприяло стабілізації роздрібного кредитного портфеля. На основі проведеного дослідження визначено антикризові заходи економічного відновлення країни на макро- та мікрорівні. Розроблено матрицю бюджетної політики країни на майбутні періоди.

Ключові слова: фінанси, економіка, бюджет, криза, антикризова діяльність.

The economic crisis caused by Russian aggression has led to a significant decrease of business activity in Ukraine. The negative impact of the economic crisis has led to a devaluation of economic indicators in all sectors of the country's economy. The consequences of the economic crisis include a downturn of the economy, rising unemployment, inflation, reduced solvency of the population, shortage of working capital, and a lower level of citizens' creditworthiness, which leads to an inability to fulfil debt obligations. In such circumstances, it is important to study the impact of the financial crisis on the country's economy and to search for effective anti-crisis forms of economic recovery in the post-crisis period. The article analyses the impact of the financial crisis on the country's economy in the modern conditions. In the course of the study, it was found that the Ukrainian economy is recovering faster than expected. This was facilitated by the absence of power outages and the further development of logistics routes, in particular through the western borders. Despite the low production volumes, the overall financial performance tends to improve. It is noted that a significant percentage of the state budget deficit is financed mainly by international financial assistance, which covers the balance of payments imbalances and promotes the growth of financial reserves. It was found that a slight improvement in the consumer capacity of the population had a positive impact on credit demand for certain types of loans and contributed to the stabilisation of the retail loan portfolio. On the basis of the study, a range of anti-crisis forms of economic recovery of the country at the macro and micro levels has been outlined. A matrix of the country's budget policy for future periods has been developed. It is summarised that there is currently no unique way out of the crisis, and the country's leadership should develop and implement a unified economic recovery programme. At the same time, it is worth noting that the anti-crisis measures that are being implemented at the state level at the moment are quite effective. Therefore, it is worth proceeding with their integration into various sectors of economic activity.

Keywords: finance, economy, budget, crisis, anti-crisis activities.

Постановка проблеми. Економічна криза, пов'язана з російською агресією, призвела до значного зниження ділової активності в Україні. Негативний вплив економічної кризи призвів до девальвації економічних показників в усіх секторах економіки країни. Наслідками економічної кризи є падіння економіки, зростання безробіття, інфляція, зниження платоспроможності населення, дефіцит обігових коштів бізнес-структур і значне падіння їх платоспроможності, що призводить до нездатності виконання боргових зобов'язань.

За таких умов актуальним є вивчення питання впливу фінансової кризи на економіку країни та пошуку дієвих антикризових форм економічного відновлення країни у посткризових період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційним базисом для вивчення питання фінансових криз та їх макро- та мікроекономічного впливу є праці багатьох українських і зарубіжних дослідників. Як зазначають Стокхаммер Е. і Бентссон Е. фінанси є найважливішою силою в сучасній економіці та суспільстві [1, с. 304]. Дослідник Вавілов Є. В. вважає, що «На сучасному етапі розвитку суспільства навіть незначна фінансова нестабільність може призвести до різкого підвищення ризику кризи на фінансовому ринку [2, с. 192]. Автори Козюк В. В., Баранчук В. В. зазначають, що «для попередження виникнення фінансової кризи необхідним є збільшення міжнародних резервів до рівня, який є вищим за імпорт та достатнім для його покриття; нарощування ВВП країн або зниження їх зовнішнього боргу; врегулювання нерівноваги платіжного балансу, що наразі є спільною проблемою для більшості країн» [3, с. 50]. Савченко М. В., Шкуренко О. В. вказують на те, що «в сучасних умовах трансформації від держави потрібна мобілізація всіх зусиль для створення умов виходу України із економічної кризи і формування ефективного інструментарію, що сприятиме зменшенню згубного впливу наслідків кризових явищ» [4, с. 39]. Автори Графська О., Головчук Ю. та Гарасимчук Н. вважають, що з урахуванням характеру теперішніх загроз функціонуванню національної економіки, регіональні інструменти управління соціально-економічним розвитком будуть перспективними у процесі посткризового відновлення після завершення повномасштабної війни [5]. Говорячи про кризу України, викликану агресією Росії, американський економіст Айхенгрін Б. вважає, що незважаючи на руйнівні наслідки російського вторгнення, українська економіка

загалом встояла та перебуває у відносно непоганому стані [6]. «Подолання наслідків системної кризи національного господарства, утвердження «реконструктивної» політики спрямованої на макроекономічну стабілізацію, утримання і посилення конкурентних позицій наших підприємств на внутрішньому і світових ринках, направленість на модернізацію та подальший розвиток економіки України ставить питання про пошук напрямків і шляхів для успішної її реалізації» – вважають Круш П. В. та Круш Н. П. [7, с. 63].

Праці вищезазначених науковців сформували базис для вивчення питання розвитку економіки країни, проте наразі є потреба у проведенні більш детального дослідження у напрямку пошуку інноваційних фінансових кроків, які матимуть позитивний вплив на відновлення економіки країни у кризовий період.

Метою статті є аналіз впливу фінансової кризи на економіку країни в умовах сьогодення.

Завдання статті передбачає вивчення питання щодо пошуку дієвих антикризових форм економічного відновлення країни на макро- та мікрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська економіка відновлюється швидше, ніж очікував НБУ. Цьому посприяли відсутність перебоїв з електроенергією, а також подальше налагодження шляхів постачання, у тому числі через західні кордони. У результаті пожвавилися різні види економічної діяльності: металургія, тваринництво, харчова промисловість. Жвавішим, ніж очікував НБУ, був і внутрішній попит. Українці почали витратити більше коштів на товари та послуги. На це, зокрема, вплинуло поліпшення споживчих настроїв на тлі відновлення економіки та певне покращення фінансового стану домогосподарств [8].

Попри інфляцію, реальні доходи населення не скорочуються. Пожвавлення економіки навесні 2023 р. сприяло наближенню основної складової доходів населення – зарплат працівників корпорацій та доходів приватних підприємців – у номінальному вираженні до показників кінця 2021 р. [9] (рис. 1).

Вагому роль відіграють і значні бюджетні видатки. Уряд завдяки великим обсягам міжнародної допомоги може фінансувати соціальну сферу та відбудову пошкодженої інфраструктури [8]. Пожвавлення економіки навесні та влітку 2023 р. сприяло зниженню макроекономічного ризику. З огляду на вищу, ніж очікувалося, стійкість енергетичної системи

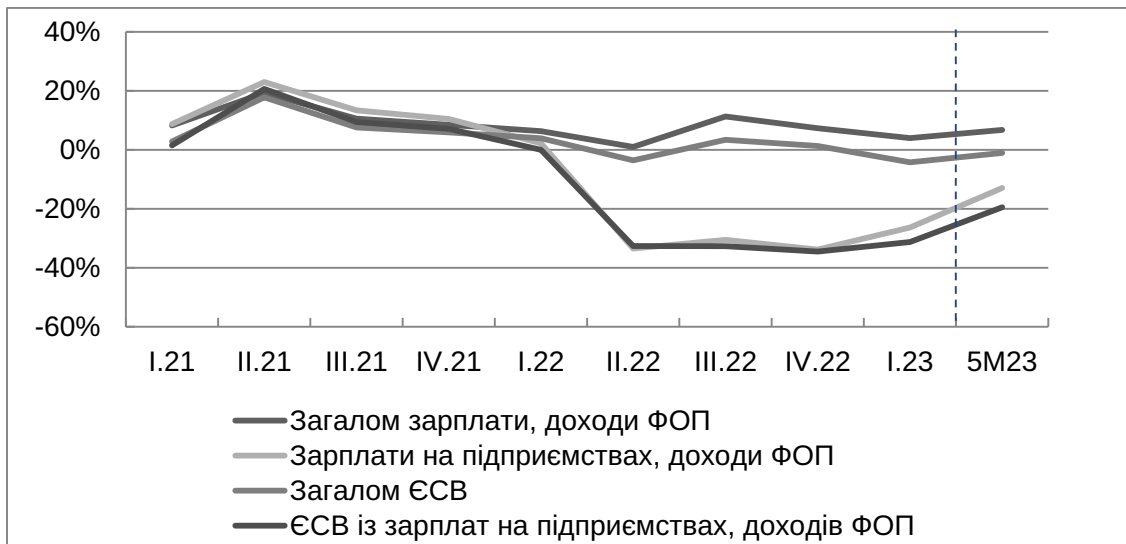

Рис. 1. Реальні доходи населення за 2021 р. – 5 міс. 2023 р.

Джерело: [9; 10; 11; 12]

та поживлення внутрішнього попиту, прогноз зростання ВВП, також поліпшився. Водночас, варто зауважити на тому, що значний відсоток дефіциту державного бюджету профінансований, переважно, за рахунок міжнародної фінансової допомоги, виділеної ЄБРР та деякими країнами Євросоюзу. Відношення державного та зовнішнього боргу до ВВП дещо зросло та залишається високим.

Подальше поживлення економіки сприятиме зростанню зайнятості, а отже, і доходів від зарплат. Водночас інфляція надалі

очікувано сповільнюватиметься. Це створить передумови для подальшого відновлення фінансового стану домогосподарств [9].

Поступове відновлення доходів та зростання зайнятості поліпшили споживчі настрої населення. За результатами опитувань Info Sapiens (дослідницька агенція Info Sapiens спеціалізується на проведенні досліджень громадської думки, поведінкових замірах та аналізі даних з вторинних джерел), індекс споживчих настроїв у травні досяг допандемічного рівня (рис. 2) [10].

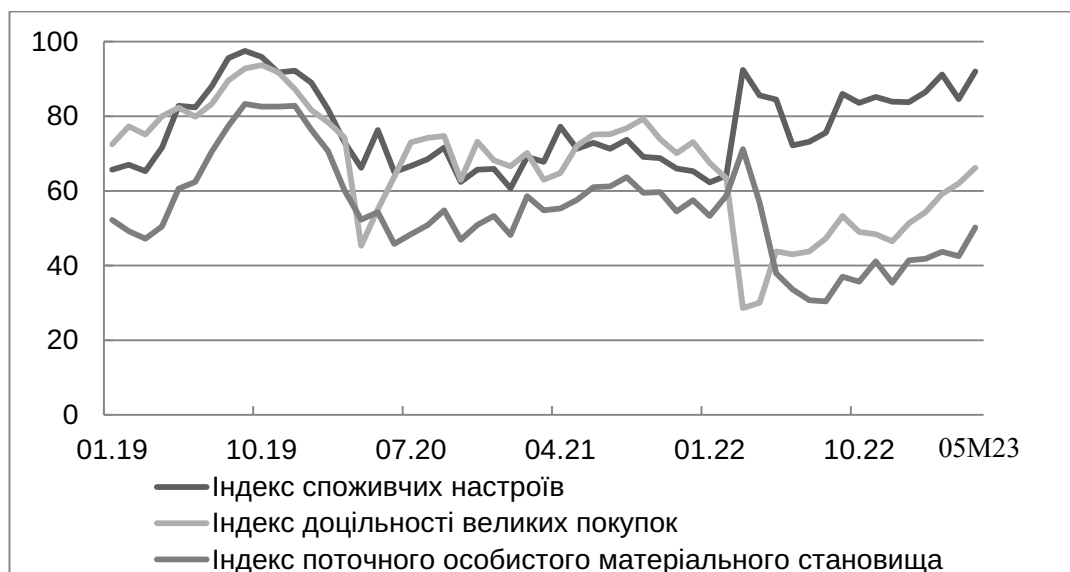

Рис. 2. Споживчі настрої домогосподарств, п., 2019 р.– 5 міс. 2023 р.

Примітка: значення індексу <100 означають, що у суспільстві переважають негативні оцінки.

Джерело: [9; 10; 11]

Покращення споживчої спроможності населення позитивно позначилося на кредитному попиті на окремі види позик, зокрема на карткові, та сприяло стабілізації роздрібного кредитного портфеля. Слід зазначити, що в I кв. 2023 р., вперше з початку повномасштабного вторгнення, споживчі настрої не знижують кредитного попиту. Разом з тим значна невизначеність і надалі стримуватиме населення від великих покупок, зокрема нерухомості. Коло потенційних позичальників обмежує висока кількість незайнятих, внутрішньо переміщених осіб та біженців за кордоном, чії кредитні ризики банки оцінюють консервативно [9].

Проникнення кредитування падає, борговий тягар менш забезпеченого населення зріс (рис. 3).

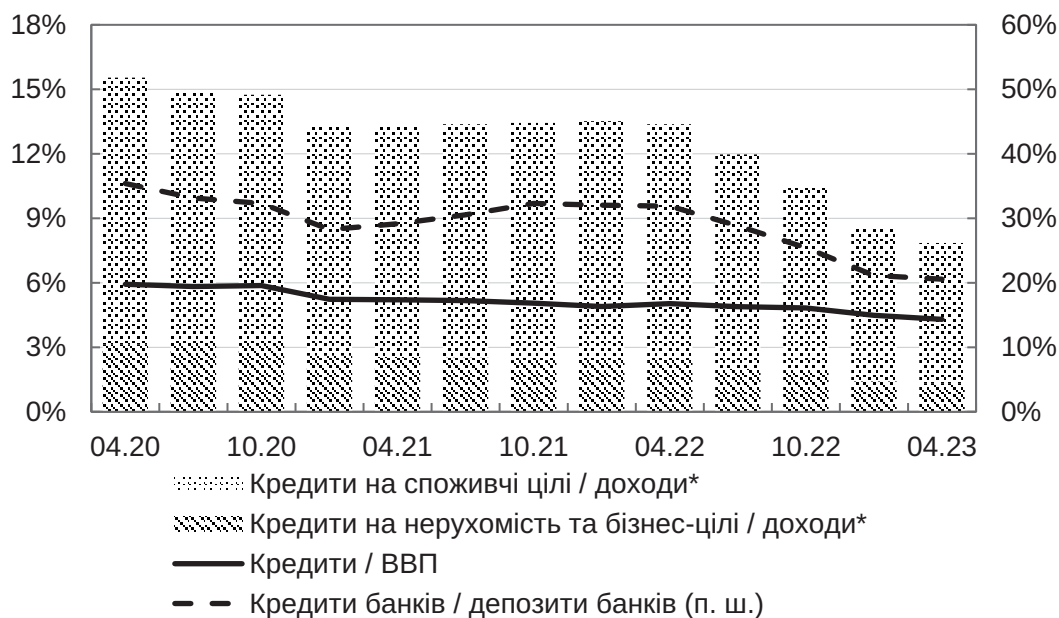
Слабкий попит на кредити та зростання номінальних доходів визначили зниження усередненого співвідношення боргу та доходів домогосподарств. Однак боргове навантаження багатьох категорій населення зросло. Ключовий чинник цього – позики, отримані від родичів, друзів або знайомих. Відповідно до результатів дослідження Info Sapiens, у середньому для домогосподарств із доходами до 20 тисяч грн борг перед фінустановами складає менше чверті загального боргу. Обсяги запозичень у родичів та знайомих у разі зросли на початку повномасштабної

війни. Лише останніми місяцями вони поволі скорочуються. Ця сама категорія населення найбільш закредитована в банках. Тож ризики неплатоспроможності для боржників із нижчими доходами досить високі. Водночас боргове навантаження клієнтів із вищими доходами залишається помірним [9].

Говорячи про пошук антикризових форм економічного відновлення країни на макрота мкрорівні, варто сказати про ефективність вже реалізованих економічних кроків, які сприяли зниженню рівня низки ризиків у різних секторах економіки (рис. 4) [9], так, зокрема:

- кредитний ризик домогосподарств знизився передусім через фактичне поліпшення якості кредитного портфеля та оптимістичніші очікування банків стосовно неї. Економічні очікування домогосподарств теж оптимістичні. Боргове навантаження населення дещо знизилося з огляду на скорочення кредитного портфеля;

- кредитний ризик корпорацій знизився завдяки поживленню внутрішнього попиту, який поліпшив ринкову ситуацію для малого й середнього бізнесу. Таким чином, боргове навантаження бізнесу дещо знизилося. Очікування зміни ділової активності підприємств, станом на 01.01.2023 р. вперше після початку вторгнення, позитивні, хоча і стримані. Разом

Рис. 3. Боргове навантаження на домогосподарства

Примітка: оцінено як суми зарплат та доходів ФОП із звіту банків «Дані про касові обороти та залишки готівки в касах банку / в касах інкасаторської компанії» та пенсії, сплачені Пенсійним фондом України.

Джерело: [9; 10; 11; 12]

із цим показники міграції кредитів у непрацюючі протягом року залишаються високими;

- ризик капіталу знизився. Обсяги капіталу зросли завдяки заробленим банками прибуткам. З огляду на це, а також скорочення кредитного портфеля та скасування НБУ підвищених важелів ризику за незабезпеченими споживчими кредитами показники капіталу залишаються високими. Тиск на капітал можуть створювати набуті під час війни непрацюючі кредити, що лише частково зарезервовано;

- ризик прибутковості знизився до помірному рівня. Високий прибутковості економічного сектору сприяло підвищення відсоткових доходів завдяки вкладенню вільної ліквідності у цінні папери та зниження відрахувань у резерви порівняно з 2022 р. Операційна ефективність банків залишалася високою;

- ризик ліквідності залишився помірним. Банки зберігали високу ліквідність та нарощували кошти клієнтів;

- рівень валютного ризику знизився до помірному. Ситуація на валютному ринку поліпшилася, готівковий обмінний курс впритул наблизився до безготівкового. Значна міжнародна фінансова підтримка дала змогу і надалі нарощувати міжнародні резерви. Курсові очікування поліпшилися.

Аналізуючи проект держбюджету на 2023–2024 рр. загалом можна говорити про

факт того, що державою планується що у 2024 році, так:

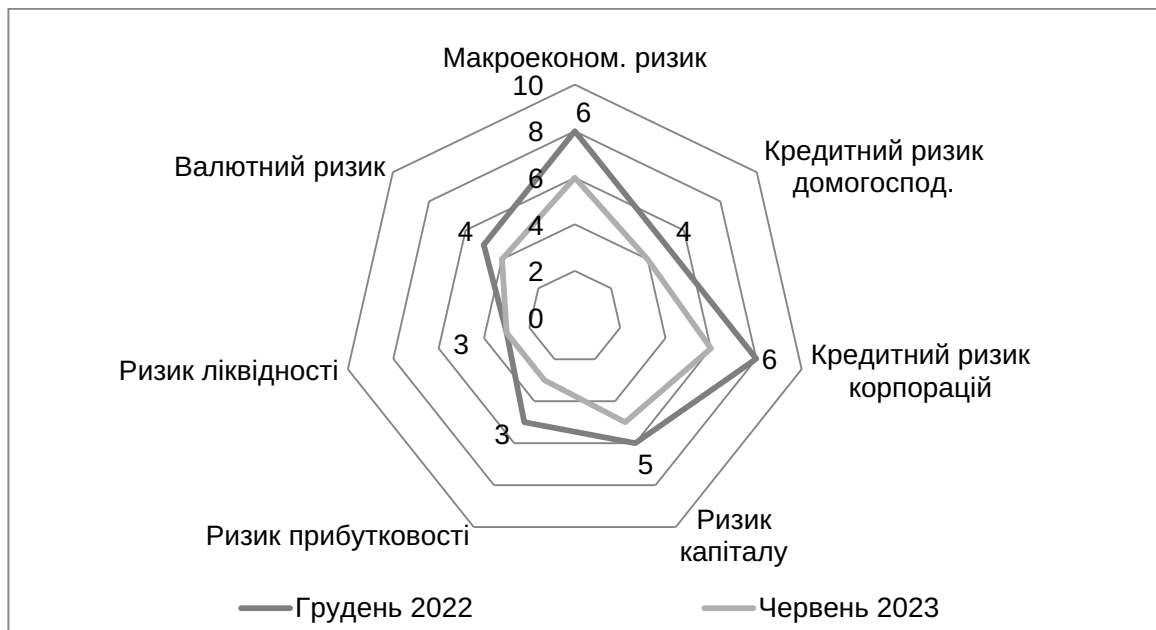
1. Економічне зростання прискориться майже вдвічі порівняно з 2023 р. У той же час, бюджетний дефіцит у розмірі майже 21% ВВП говорить про те, що держскарбниці не вистачатиме коштів від внутрішніх надходжень (податків). Отже, дефіцит доведеться покривати за рахунок міжнародного фінансування або посилення податкового тиску.

2. Оборона та безпека, як і раніше, будуть найвагомими статтями видатків держбюджету. Швидше за все, як і в 2023 р., їх частка становитиме близько 50% усіх витрат або навіть більше.

3. Окрім фінансування невідкладних потреб (армія, соціальна сфера, енергетика) Україна поступово переходить до відновлення своєї інфраструктури. Тобто, йдеться вже не лише про екстрене «латання» дірок, а й про повоєнне відновлення.

4. Суми, які будуть виділені на житлові субсидії та на допомогу внутрішнім переселенцям, свідчать про те, що соціальна підтримка також займатиме вагомий частку у бюджетних видатках.

5. Контроль за витрачанням бюджетних коштів посилиться. Водночас, про зменшення витрат наразі не йдеться. Адже оптимізація бюджетних витрат могла б допомогти скоро-

Рис. 4. Карта ризиків фінансового сектору, 30.12.2022 р. – 30.06.2023 р.

Примітка: НБУ оцінює ризики за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 12 місяців; Методологія побудови карти ризиків була скоригована з огляду на доступність даних.

Джерело: [9; 10; 11]

тити дефіцит і знизити залежність від зовнішнього фінансування [13; 14].

Разом з тим, Нацбанк України формує позитивні тези щодо покращення економічної ситуації в Україні на майбутні періоди. Так, за даними НБУ у 2023 р. інфляція знизиться до 10,6%, а реальний ВВП зросте на 2,9%. У наступні роки інфляція надалі сповільнюватиметься, а відновлення економіки пришвидшиться. Цьому сприятиме зменшенню витрат бізнесу та зростанню пропозиції товарів, зокрема продовольства. У результаті споживча інфляція у 2024 р. знизиться до 8,5%, а базова – до 7%. Збереження порівняно жорстких монетарних умов наблизить інфляцію до верхньої межі цільового діапазону НБУ 5%±1 в.п. у 2025 р., водночас базова інфляція знизиться до близько 3%. У післявоєнний період основний внесок у загальну інфляцію матиме коригування адміністративних цін та тарифів, яке, однак, буде поетапним та супроводжуватиметься розширенням соціальної підтримки населення [15].

Провівши аналіз проєкту держбюджету України на 2023-2024 рр. варто зазначити, що вектор бюджетної політики країни направлено на реалізацію чотирьох основних аспектів: перемога; безпека країни та її громадян; підтримка УБД та їх сімей; підтримка громадян, які зазнали збитків через воєнні дії (рис. 5).

До матриці бюджетної політики на майбутні періоди варто додати такий ключовий крок як трансформація економіки та бізнес-активності. До змін, які у даній трансформації слід віднести: стимулювання економічної діяльності та активності громадян, що включає підтримку малого й середнього бізнесу; зменшення відсоткових ставок по кредитуванню житла; формування умов для повернення громадян з-за кордону, які виїхали від війни, зокрема: створення нових робочих місць, якісного освітнього середовища, надання сучасних медичних послуг, продовження політики діджиталізації державних послуг, що надаються населенню тощо. Указані інновації та зміни варто провести у термін до 10 років.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Провівши дослідження стану економіки країни в умовах кризи, варто констатувати той факт, що в умовах воєнного стану в Україні, економіка країни все ж таки почала поступово відновлюватися. Незважаючи на низькі обсяги виробництва, загальні фінансові показники мають тенденцію до покращення. Провівши аналіз активності надання Україні допомоги інших країн, варто сказати, що міжнародна допомога покриває розриви платіжного балансу та сприяє нарощуванню фінансових резервів. Разом з тим, варто зазначити, що наразі немає єдиного способу виходу з кризових ситуацій і керівництво країни пови-

Рис. 5. Матриця бюджетної політики країни на майбутні періоди

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження та аналізу даних [2]

нно розробити та реалізувати єдину програму економічного відновлення. Разом з тим варто зауважити на тому, що ті антикризові заходи, які реалізуються на рівні держави у даний період, є досить ефективними. А тому варто й подальшому продовжувати їх інтеграцію в різні сектори економічної діяльності.

Зважаючи на вищевикладене, подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення інноваційних форм антикризової діяльності на макrorівні та розробку шляхів залучення міжнародних інвестицій в економічний сектор країни задля створення сприятливих умов для її розбудови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Stockhammer E., Bengtsson E. Financial effects in historic consumption and investment functions. *International Review of Applied Economics*. 2020. Vol. 34 (3), pp. 304–326. DOI: <https://doi.org/10.1080/02692171.2020.1732307>
2. Вавілов Є. В. Емпіричне розуміння системних ризиків та фінансових криз у сучасному суспільстві. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 3 (54). С. 192–197.
3. Козюк В. В., Баранчук В. В. Сутність світових фінансових криз та можливості їх попередження. *Innovation and Sustainability*. 2022. С. 1. С. 44–52. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.1.44.52>
4. Савченко М. В., Шкуренко О. В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2018. № 3(31). С. 37–47.
5. Графська О., Головчук Ю., Гарасимчук Н. Стратегічні пріоритети розвитку регіональної економіки в умовах кризи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-37>
6. Городніченко Ю., Айхенгрін Б. Україна – між війною та рецесією. *Forbes Ukraine*. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/ukraina-mizh-viynoyu-ta-retsesieyu-18112022-9875>
7. Круш П. В., Круш Н. П. Проблеми удосконалення управління інноваційною діяльністю корпоративних підприємств. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. Вип. 22. С. 63–69.
8. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за липень 2023 року). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyiny-zvit-nbu> (дата звернення: 25.10.2023).
9. Звіт про фінансову стабільність станом на 27.06.2023 р. Комітет з фінансової стабільності. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v=4 (дата звернення: 25.10.2023).
10. Індекс споживчих настроїв у вересні 2023 року становить 82,8 п. *Info Sapiens*. URL: <https://www.sapiens.com.ua/> (дата звернення: 25.10.2023).
11. Економічна статистика. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2023).
12. Статистика. Видатки та доходи бюджету Фонду. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/2023-vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (дата звернення: 25.10.2023).
13. Харламов П. Коли розпочнеться реальне зростання економіки України. *Інтерфакс-Україна*. 2023. URL: <https://mind.ua/publications/20262235-persh-shtrihi-do-derzhbyudzhetu-2024-deficit-na-rivni-21-vvp-ta-levova-chastka-vidatkiv-na-bezpeku> (дата звернення: 25.10.2023).
14. Бюджет 2024 року. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 25.10.2023).
15. Інфляція і далі сповільнюватиметься, а економіка відновлюватиметься. Інфляційний звіт НБУ. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyiny-zvit-nbu> (дата звернення: 25.10.2023).

REFERENCES:

1. Stockhammer E. & Bengtsson E. (2020) Financial effects in historic consumption and investment functions. *International Review of Applied Economics*, vol. 34 (3), pp. 304–326. DOI: <https://doi.org/10.1080/02692171.2020.1732307>
2. Vavilov Ye. V. (2014) Empirychne rozuminnia systemnykh ryzykiv ta finansovykh kryz u suchasnomu suspil'stvi [Empirical understanding of systemic risks and financial crises in modern society]. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of Socio-Economic Research*, vol. 3 (54), pp. 192–197.

3. Koziuk V. V. & Baranchuk V. V. (2022) Sutnist' svitovykh finansovykh kryz ta mozhlyvosti ikh poperedzhennia [The essence of global financial crises and the possibility of their prevention]. *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 44–52. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.1.44.52>
4. Savchenko M.V. & Shkurenko O.V. (2018) Determinanty finansovo-ekonomichnoi kryzy v umovakh hlobalizatsii [Determinants of the financial and economic crisis in the context of globalization]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, vol. 3 (31), pp. 37–47.
5. Hrafska O., Holovchuk Yu. & Harasymchuk N. (2022) Stratehichni priorytety rozvytku rehionalnoi ekonomiky v umovakh kryzy [Strategic priorities for the development of the regional economy in the crisis]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy & Society*, vol. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-37> (accessed October 25, 2023).
6. Horodnichenko Yu. & Aikhenhrin B. (2023) Ukraina – mizh viinoiu ta retsesiieiu [Ukraine – between war and recession]. *Forbes Ukraine*. Available at: <https://forbes.ua/money/ukraina-mizh-viynoyu-ta-retsesiieiu-18112022-9875> (accessed October 25, 2023).
7. Krush P.V. & Krush N.P. (2018) Problemy udoskonalennia upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu korporativnykh pidpriemstv. Problems of improving the management of innovation activity of corporate enterprises. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo. Modern problems of economy and entrepreneurship*, vol. 22, pp. 6369.
8. Prosto pro ekonomiku (na osnovi materialiv Inflatsijnoho zvituzha za lypen' 2023 roku) [About the Economy (based on the July 2023 Inflation Report)]. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (accessed October 25, 2023).
9. Zvit pro finansovu stabilnist stanom na 27.06.2023 [Financial Stability Report of 27/06/2023]. Financial Stability Committee. National Bank of Ukraine. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v=4 (accessed October 25, 2023).
10. Indeks spozhyvchykh nastroiv u veresni 2023 roku stanovyt' 82,8 p. [Consumer confidence Index in September 2023 equals 82.8 points]. *Info Sapiens*. Available at: <https://www.sapiens.com.ua/> (accessed October 25, 2023).
11. Ekonomichna statystyka [Economic statistics]. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed October 22, 2023).
12. Statystyka. Vydatky ta dokhody biudzhetu Fondu [Statistics. Expenditures and revenues of the Fund's budget]. Pension Fund of Ukraine. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/2023-vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (accessed October 25, 2023).
13. Kharlamov P. (2023) Koly rozpochnet'sia real'ne zrostantnia ekonomiky Ukrainy [When will the real growth of the Ukrainian economy begin]. *Interfax-Ukraine*. Available at: <https://mind.ua/publications/20262235-pershi-shtrihi-do-derzhbyudzhetu-2024-deficit-na-rivni-21-vvp-ta-levova-chastka-vidatkiv-na-bezpeku> (accessed October 25, 2023).
14. Biudzheth 2024 roku [The budget for 2024]. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (accessed October 25, 2023).
15. Inflatsiia i dali spovilnyuvatymetsia, a ekonomika vidnovliuvatymetsia. Inflatsiyniy zvit NBU [Inflation will continue to decelerate, and the economy will recover. NBU Inflation Report]. National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-i-dali-spovilnyuvatimetsya-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (accessed October 25, 2023).